

Circular nº 23

Octubre 2007

Amics de Besalú i el seu comtat

www.amicsdebesalu.cat

EDITORIAL

Una vegada més, entrem en el darrer trimestre de l'any pel que fa a les activitats de la nostra entitat. Però, aquesta és una ocasió especial, doncs es donen dues circumstàncies molt singulars:

1) Aquest darrer trimestre acabarà deixant-nos de ple en l'any 50 de l'història de l'entitat. El cinquantenari es va organitzant, sobre tot pel que fa a recollida de dades per l'edició del llibre commemoratiu, i molt especialment amb l'inici de la convocatòria d'una nova edició d'Assemblea d'Estudis d'Amics de Besalú i el seu Comtat.

2) Hem assolit l'organització d'uns cursos amb catalogació acadèmica. Els cursos de Setembre, fets amb el conveni amb la Universitat de Girona, no han estat només un èxit, han estat un gran èxit. En el proper número esperem poder presentar un petit annex explicant-ho amb més detall, però podem dir que la nostra posició de futur com a Centre d'Estudis ha adquirit la majoria d'edat.

Amb o sense tenir-ne consciència, estàvem portant a la nostra seu els millors especialistes d'Europa procedents de 9 universitats europees, en un format no pas de conferències o xerrades, sinó totalment acadèmic (els estudiants participants han obtingut crèdits per assistir-hi). Amics de Besalú va poder oferir una organització al nivell que requeria la part acadèmica.

El concert del dia 5 va omplir Sant Pere de públic que va escoltar un grup musical de veritable qualitat.

I, el que és més important, l'Universitat de Girona ja ha pres la decisió de començar a treballar formalment amb Amics de Besalú en l'edició 2008.

L'aposta que l'entitat va fer a l'Assemblea 2005 per (tot mantenint la Junta clàssica) ser dirigida per un equip nou, jove i dinàmic comença a donar resultats importants.

Ara, pels propers mesos, tenim una tasca molt important: Desenvolupar un pla d'acció a mig i llarg termini per planificar amb perspectiva el futur de l'entitat. Amics de Besalú s'està fent important en activitats i pressupost i necessitem la brúixola que ens indiqui on hem d'anar.

Esperem poder-ho presentar a la propera Assemblea General.

Felicitem-nos-en tots i que sigui per molts anys!

LLIBRES

Títol: “LOS GRANDES MONASTERIOS ROMÁNICOS DE CASTILLA Y LEÓN”

Autor: García Guinea, Miguel Ángel, i col·laboradors: Blanco Martín, Hernando Garrido, Nuño González, Rodríguez Montañés i Huerta i Huerta.

Edita: Fundación Santa Maria la Real-C.E.R. Any 2005.

Coneixedors com som dels nostres grans monestirs (Rodes, Ripoll, Cuixà etcètera), és molt interessant aquest llibre sobre els monestirs de Castella i Lleó durant els segles XI-XII, i comparar el desenvolupament del monaquisme d'ambdós territoris peninsulars.

Coincideixen aquests monestirs castellans-lleonesos amb la implantació a l'Europa Occidental de l'art romànic, i foren els principals nuclis d'organització i poder del mon rural medieval.

Primerament es fa una visió general dels monestirs, tant cluniacencs com cirtercenes, i canònics, seguidament el monestir “tipus” amb la distribució des seus espais a l'entorn del claustre, la seva església i dependències. També parla sobre la transcendència social, econòmica i cultural del moment, dels grans tallers escultòrics, amb la seva complicada iconografia repetitiva en tots ells, i finalment dels objectes d'orfebreria, esmalts i d'ivori emprats en el culte religiós.

Acaba amb un breu glossari dels termes artístics mes freqüents sobre el monestir romànic.

Trobem a faltar, tot i que no hi entrava en l' enunciat, l'interessant pas dels monestir mossàrab amb culte visigòtic, a la implantació, no sempre ben rebuda, de l'orde de Cluny amb culte romà.

Llibre molt ben presentat amb nombroses fotografies en blanc/negre i color i amb plantes d'alguns monestirs. El recomanem.

A. N. M.

COL·LABORACIONS

LA MAREDEDÉU ESTRONITZADA AMB SANTA ANNA.

LA “*MATTERTIA*”

Hi ha un moment incert en la Història de l'Art Català que s'estén entre mitjans segle XIII i el XIV: és el pas de l'estil romànic al gòtic, moment que no el podem classificar plenament dins cap dels dos. A Catalunya, tan mateix, cal tenir en compte la idiosincràsia de l'estadà, quin fet diferencial radica en el conservadorisme, en la simplicitat de les seves obres d'art; així com nacionalitzar, fer-se seu, qualsevol corrent estilístic forà.

En aquest lapsus de temps que tractem, la pietat dels fidels creà una nova imatge composta per la tradicional marededéu romànica entronitzada amb el Fill a la qual s'hi afegí Santa Anna. Aquesta imatge s'anomenà en llatí *Mattertia* i en català “Santa Anna triple”. El culte a Santa Anna ve d'antic: a Orient del segle VI i a Occident del segle VIII.

Si be aquest nou culte s'estengué amb més força per la resta de la Península, els exemplars més antics que es coneixen són, a Catalunya, fruit de la nacionalitat esmentada.

Mattertia de la col·lecció del Palau de Peralada.

La imatge més arcaica és de procedència gironina, conservada a la col·lecció del Palau de Peralada, al qual fou cedida per Artur Suqué i Puig. Pertany a finals del segle XIII i té una alçada de 77 cm., per tant és relativament esvelta, i presenta una frontalitat absoluta.

Santa Anna, de faccions correctes i afables, com satisfeta del lloc important que ocupa en el grup, vesteix una ampla còfia que li cobreix les espatlles, com era usual a les dames coetànies, una túnica que sembla s'estreny a la cintura i que acaba al cap de vall per sota el mantell fent suaus ondes d'on surt el calçat, ample i en punxa, peus que descansen en la peana del seient Duu, a mes, mantell que fa l'ampla volada sota del seu braç dret desaparegut, típic de les marededéus trescentiste, que cau obliquament entre cames formant profunds plecs en forma d'“V”.

La marededéu és petita però no li manca cap detall. Està asseguda sobre el genoll esquerra de la seva mare, duu corona amb quatre merlets flordelisats, sota la qual surt

un petit vel que s'estén per les espatlles Vesteix túnica d'escot rodó, prisat, que acaba en el seu final fent dues ondes per on li surten els peus, menuts i en punxa. El mantell fa l'ample i arrodonit plec per sota del braç, aquest també desaparegut. La seva faç es seriosa i ben treballada. Amb la seva mà esquerra sosté al Fill. Aquest, menut, no duu corona o es desapareguda, vesteix solament túnica i les seves mans han estat mutilades. El grup s'asseu en un cofre-escambell amb motlures i amb peana.

Constitueix un bell exemplar escultòric, l'artífex del qual sabia prou be el que volia representar malgrat la seva raresa.

L'altre *Matteredia*, que es conservava en el temple del Tura d'Olot, hom creu que era quelcom posterior, possiblement de mitjans o finals del segle XIV.

El conjunt es presenta mes feixuc i amb un grau de tendresa fruit de la tardana època que va ser esculpida, perdut quasi bé l'hieratisme anterior. És un conjunt escultòric, a part del tema, inusual al normal desenvolupament de l'escultura romànica catalana d'aquests segles, influït per corrents foranes, principalment per l'escola Tolosana i potser també de l'escola del Macís central francès.

Matteredia desapareguda del Tura d'Olot..

Cal estudiar la manera que l'escultor va resoldre l'abillament de cada un dels personatges del grup per separat. Santa Anna duu una mena de toca dentada que li tapa fins a mig pit, toca que vàrem trobar a l'escola de Taüll-Erill de finals del segle XII i inicis del XIII, corrent estilístic que, procedent de l'escola de Tolosa, travessà Andorra, Seu d'Urgell, Solsona i Lleida. La forma de cordar-se l'ample i folgat mantell mitjançant un cordonet amb dos petits cabuixons, és nova entre les nostres marededéus. Maria, que no s'asseu sobre el genoll matern, ho fa a part sobre un petit cofre motllurat en quadrícules, també és rar. Va pentinada amb clenxa al mig i la cabellera es desplega en ondes fins el colzes. Vesteix túnica d'escot rodó i mantell que s'obre des de les espatlles, folgat i arrodonit, deixant sortir les mans, la dreta en senyal d'ofrena l'esquerra sostenint al Fill. El Nen, petit i amb les cames nues, vesteix una lleugera túnica, assegut al centre de la falda de la Mare, amb un ocell a la mà dreta i amb l'esquerra s'agafa un peu.

L'acurat treball escultòric decreix des de Santa Anna, a Maria, per acabar en un rudimentari Nen, fet que ens demostra la preeminència de la matrona Anna en el grup

escultòric, la qual alligona a la Filla i al Net mitjançant uns llibres sostinguts per la seva grossa mà esquerra.

Interessant i curiosa aquesta imatge conservada dintre del nostre patrimoni romànic català.

Antoni Noguera Massa

Les pedres gravades de Puig Solana

A l'any 1976 es va trobar al cim de la carena de Puig Solana, a la Vall de Bianya, durant uns treballs de neteja al bosc, una grossa pedra amb el dibuix d'un elefant. El periodista i historiador Josep Murlà i Giralt a la portada del setmanari "La Garrotxa" s'expressava així: "L'elefant està encarat mirant cap a terra, el que fa sospitar la seva forma de dibuixar-lo, (...). La seva silueta és tan perfecta que comporta tota una sèrie de dubtes que fins els entesos no s'atreveixen a desxifrar. (Setmanari *La Garrotxa* de 28 d'agost de 1976).

Han passat ja més de 30 anys i no hi ha encara solució per a aquest enigma pel qual Amics de Besalú ens hi sentim especialment motivats. La Vall de Bianya pertany als antics dominis d'aquest comtat i creiem que la carena de Puig Solana forma part del traçat dels més ancestrals camins. Seguint l'autor Murlà i Giralt en la seva primera obra "La Vall de Bianya" sabem, que aquestes terres eren fàcilment inundables. Encara hi ha topònims que ens ho recorden; el mateix Puig Solana és conegut pel nom de l'Illa, denominació, per cert, ben eloqüent. Noguera Massa ens diu que els vells camins, i evidentment els de pelegrinatge, eren en el possible camins careners per evitar, entre altres raons, els indrets de mal transitar pel fang alhora, seguretat, orientació i visibilitat. Tornant altra vegada a la pedra gravada, Noguera Massa ens fa adonar que podria estar treballada abans de l'any 1427 en que forts terratrèmols varen sacsejar Catalunya, especialment les terres de Bianya. És evident que la pedra no es podia treballar en la posició capgirada que es troba actualment. Noguera Massa vol ser encara més precís i ens diu que la pedra possiblement va ser gravada després del 1212, anys en què varen esclatar les hostilitats al Languedoc amb motiu de la guerra càtara. Els pelegrins tot allunyant-se dels escenaris bèl·lics varen caminar preferiblement per terres gironines.

Sánchez Dragó és qui ens fa veure la relació entre el pelegrinatge i les figures de l'elefant que hi ha prop dels camins que tenen com a meta final Santiago de

Compostela. La simbòlica presència d'aquest animal donaria força al pelegrí per a aguantar les llargues caminades. Per raons òbvies i ben documentades els temples de Sant Pere de Besalú i el monestir de Sant Joan de les Abadesses eren llocs molt importants de pelegrinatge. Tots dos disposen de deambulatori que tal com hem dit en altres ocasions permetia als pelegrins venerar les relíquies dels sants entre l'altar i l'absis sense destorbar les funcions litúrgiques. Recentment Tura Clarà i Miquel Dorca han fotografiat dos elefants esculpits en un capitell i que havien passats desapercebuts, aquest capitell és al deambulatori de Sant Joan de les Abadesses. No fa gaire temps en una visita guiada organitzada per Amics de Besalú vàrem comprovar l'existència d'altres elefants gravats en un indret prop del mateix deambulatori. Ens cal recordar que Sant Joan de les Abadesses era un dels punts de més trànsit de pelegrins ja que allí hi convergien dos importants camins.

No sabem si els estudiosos o els experts podrien amb mètodes científics establir similituds i esbrinar si és una sola la autoria dels gravats de l'expressat monestir i la silueta del Puig Solana; no sabem si això és factible ni si els resultats podrien ser fiables, no sabem si hem de creure en la habilitat del monjo o en la espontaneïtat del pelegrí, però tenim la certesa, qui construïa temples, aixecava monuments podia gravar pedres, eren la fe, les creences i les devocions.

Últimament, els bianyencs Jordi Zapata i Adrià Farrés ens parlen que prop de l'elefant gravat al cim de Puig Solana, existeixen unes runes que per tradició oral es diu que allí hi havien habitat uns monjos. Creiem que es tracta d'una *Domus Hospitalis* (casa hospital) que eren situades prop de llocs en els quals el pelegrí podia sol·licitar ajut en cas de dificultats per avançar pels fangosos i inundables camins del pla de Bianya. Així doncs, les *Domus Hospitalis* donaven al vianant assistència i empar: les Empares encara avui és el nom d'una casa prop del coll de Coubet a la vessant bianyenca de la qual en Jordi Zapata ens fa saber que en altres temps hi havia hagut monjos que depenien del monestir de Sant Joan de les Abadesses.

A la mateixa carena de Puig Solana es va descobrir una gran pedra dreta on en baix relleu ha estat gravada una figura humana, tota ella té un aire egipci.

D'aquesta mena de troballes ha en parla també Sánchez Dragó i ens diu que existeixen prop dels camins que, com hem dit, porten a Galícia. És tan sorprenent i tan extens tot el que ens queda per dir d'aquesta qüestió que hem de deixar-ho per una altre ocasió.

Joan Godori

Obres consultades:

Noguera Massa, A., *Els camins de pelegrinatge al nord-est català*.

Murlà Giralt, J., *La Vall de Bianya*.

Sánchez Dragó, F., *La ruta mágica de Santiago*.

Nota: Volem expressar el nostre agraïment a l'arqueòleg Narcís Soler i Masferrer de la Universitat de Girona pel seu esforç i interès en tota aquesta qüestió. Esmentem especialment el seu comunicat de data 23 de març de 2006 emès a través de l'Institut d'Estudis Catalans del qual forma part. Pe a ell tota la nostra gratitud i admiració.

Joan Godori

Activitats del mes anterior

Els dies 6, 7 i 8 de juliol vàrem celebrar el XVIè Seminari de Romànic, que sota el títol genèric de Art i pensament als monestirs benedictins romànics, ens va permetre gaudir de les conferències de la Dra. Esther Lozano i les Sres. Olga Taravilla (a la foto) i Nazaret Gallego.

Com a complement del Seminari de Romànic, el dissabte següent, el 14 de juliol anàrem a visitar Cardona, on vàrem gaudir d'una magnífica visita de l'església i de les mines de i el museu de la sal.

El dissabte 25 d'agost férem la sortida de 4x4. Vàrem anar a Sta Maria de Farners, Sant Pere Cercada i Sant Miquel de Cladells. Després de dinar continuarem cap a Sant Vicenç de Espinelves.

Amb aquesta imatge de la inauguració del Colloquium Studium Medievalis volem fer un petit recordatori del que varen ser els quatre dies que aquest curs va durar. Com ja s'ha dit en l'Editorial en la propera Circular férem un petit reportatge del que varen ser les jornades.

Per acabar aquest petit recull de les activitats que hem dut a terme durant el tercer trimestre de 2007, us volem mostrar un moment de la inauguració de l'exposició de quadres dels alumnes de l'escola de Plàstica de les Preses.

ACTIVITATS DEL TRIMESTRE

OCTUBRE

Dies: 27 Dissabte. **Visita a Les Cluses i El Portús. Catalunya Nord**

Lloc: Benzinera SHELL que hi ha a la segona rotonda d'entrada a la Jonquera, on hi ha el desviament a Cantallops (N-II)

Hora: 9 h. matí

NOVEMBRE

Dia: 17 Dissabte. **Visita a la Catedral de Barcelona i la Pia Almoina**

Lloc: davant la Pia Almoina

Hora: 10 h matí

Preu: 26 Euros

Amics de Besalú i el seu comtat

Palau Cúria Reial 17850 Besalú

D. L. GI-1543-2005